

Taiteilijat diktaattorin työmaalla

Jyrki Siukonen: *Belomor/Šklovski. Taiteellinen tutkimus ja Neuvostoliitto*. Helsinki: Taideyliopiston Kuvataideakatemia, 2014. 174 s. ISBN 978-951-53-3561-6

Stalinin mukaan nimetty Vienanmeren-Itämeren kanava, Belomorkanal on Vienanmereltä Itämerelle kulkeva kanava. Se rakennettiin 20 kuukaudessa vuosien 193–1933 välissä. 227 kilometrin pituisena se oli ensimmäisen viisivuotissuunnitelman mittavin yksittäinen rakennushanke ja Gulag-leirijärjestelmän ensimmäinen laajamittainen testialue. Kanavan rakennustyövoimana toimivat rangaistusvangit, mikä oli paitsi kustannustehokasta, myös palveli vaikuttavana esimerkkinä sosialismin jalostavasta vaikutuksesta. Propaganda oli tehokasta ja kymmenien tuhansien vankien uudelleen koulutusta neuvostoihmisiksi käytiin ihmetellessä ulkomaita myöten.

Jyrki Siukosen kirjan *Belomor/Šklovski. Taiteellinen tutkimus ja Neuvostoliitto* aihe ei kuitenkaan varsinaisesti ole itse kanavatyömaa, vaan sen innoittamana syntynyt merkillinen taiteellinen kokeilu. Kanavan kunniaksi laadittiin kunnianhimoinen julkaisu, kirjallisuushistoriallinen kummajainen, jonka tekijäjoukkoon värvähtiin maan eturivin taiteilijoita. Teos syntyi kollektiivisena kirjoitusprosessina. Valokuvat teokseen otti Aleksandr Rodtšenko. Toisin kuin muita Rodtšenkon kuvia, näitä ei juhlittu valokuvataiteen mestariteoksina. *Belomor*-teoksen kuvitus pidettiin hänen arkistoaan hallinnoivien jälkeläisten toimesta piilossa aina 2000-luvulle saakka.

Siukonen ei kuitenkaan lähde avaamaan tarinaa Rodtšenkon kautta, vaan kohdistaa katseensa toiseen taiteilijaan, formalismin teoreetikoon, kirjailijaan ja elokuvantekijään Viktor Šklovskiin. Kirja on jaettu kahteen osaan, joista ensimmäisessä esitellään Belomor-hanketta ja jälkimmäisessä paneudutaan Šklovskin elämään ja tuotantoon. Tämän kautta Siukonen koettaa ymmärtää diktatuurin ja taiteen suhdetta aikana jolloin Šklovskin itsensä sanoin ”selviytymiseen on vain kaksi tietä: joko kirjoitat itsellesi ja hankit elantosi jostain muusta ammatista tai lukkiudut taloosi ja mietiskelet olemassaolon merkitystä. Kolmatta tietä ei ole. Minä valitsin kolmannen tien.” Tuota kolmatta tietä Siukonen pyrkii kirjassaan avaamaan. Hän pohtii paitsi inhimillistä tragediata, myös politiikan ja taiteen suhdetta, taiteilijan vastuuta ja etiikkaa väkivallan sivustakatsojana. Teemat ovat pian kirjan ilmestymisen jälkeen, alkuvuonna 2015 ajan-kohtaisempia kuin pitkään aikaan, kun kuvantekijät joutuvat punnitsemaan sananvapauden ja vastuun hintaa kirjaimellisesti hengellään.

”Taiteellinen tutkimus”-käsite kirjan nimessä viittaa Aleksandr Solženitsynin teoksen *Vankileirien saaristo* alaotsikkoon ”taiteellisen tutkimuksen kokeilu”. Siukonen avaa termiä nykypäivästä käsin. Hän huomauttaa, ettei termi tässä yhteydessä viittaa ns. taiteellisen tutkimuksen kautta syntyneisiin väitöskirjoihin, jotka ”saivat Helsingin yliopiston rehtorin ja monet muut vuonna 2001 huolestumaan Suomen tieteen tason luhistumisesta”. Kitkerä kommentti on ymmärrettävä taiteellisella tutkimuksella väitelleen tutkijan välihuomiona.

Määrittely on kuitenkin tärkeä, sillä taiteellinen tutkimus on käsitteenä vakiintunut Suomessa tarkoittamaan erityisesti taidekorkeakouluissa taiteen kautta tehtävää tutkimusta, jossa taide ja tutkimus ovat vuorovaikutuksessa. Solženitsynille se tarkoitti muuta.

Belomorin traagisuus ei liity pelkästään sen rakentamisen vaatimiin fyysisiin uhreihin vaan siihen tosiasiaan, ettei sen rakentamiseen lopulta ollut erityistä tarvetta. Kanavasta tuli kustannussyistä liian matala, eikä sitä voinut talvisin jäiden vuoksi käyttää. Vaatimaton kanava ei lopulta jaksanut innostaa edes Stalinia. ”Järjetön hanke, ei mitään hyötyä kenellekään.” Näillä sanoilla hankkeen alullepanija laitto sille myös pisteen. Belomorin projektijohto menetti henkensä pian hankkeen päätyttyä, ja niin katosi myös kirja julkisuudesta. Jopa sen omistamisesta tuli rikos eikä työhön osallistumisella ylpeily. Viisivuotissuunnitelmien symboleiksi nousivat pian suurellisemmat hankkeet, vuonna 1937 liikenteelle avattu Moskova-Volga -kanava sekä näyttävyydessään yhä edelleen hämmästyttävä, vuonna 1935 avattu Moskovan metro.

Nykyhetkestä käsin on hankkeeseen osallistuneita taitelijoita syytetty, hieman näkökulmasta riippuen, joko järjestelmän naiivisti sokaisemiksi tai sen edessä selkärangattomana taipuneiksi. Tälle kirjalle alaotsikon lainaannut Solženitsyn esimerkiksi tuomitsee hankkeeseen osallistuneet kirjailijat orjatyön ylistäjiksi ja Gulag-leirijärjestelmää tutkinut historioitsija Anne Appelbaumin mukaan kirja on todistus kirjailijoiden korruptoituneisuudesta totalitaristisessa yhteiskunnassa. Tähän moraaliseen tuomioon on, Siukosenkin mukaan, helppo

ytyä. Se ei kuitenkaan hänelle riitä. Siukonen pyrkii kontekstualisoimaan kirjan sen syntyhetken tilanteeseen. Hän huomauttaa kuinka läntisellä taidehistorialla on ollut toisinaan tapana poimia propagandastakin esteettisesti korkeatasoisia esityksiä, joiden kohdalla eettinen kynnyks on joutanut. Tämän kaksoisstandardin tähden esimerkiksi monet Rodtšenkon propagandatarjouksiin otetut valokuvat ovat myöhemmin päässeet kuvataiteen historian kaanoniin mestariteoksina. ”Lukija kysyköön, jos tohtii, miten hän olisi venäläisenä taiteilijana tai kirjailijana Stalinin valtakunnassa toiminut. Vastaus vailla valinnan pakkoa voi olla teoriassa oikea.”

Onko *Belomoria* mahdollista lukea muuna kuin propagandana? Siukonen koettaa lukea sitä *sekä* poliittiselle terrorille silmänsä sulkevana propagandana *että* taideteoksena, jopa jonkinlaisena *Vankileirien saariston* vinksah-taneena esikuvana, Gulag-kirjallisuuden esiasteena. Siukosen teos pohtii taiteellista tutkimusta kontekstissa, jossa taide valjastetaan totalitaristisen yhteiskunnan tarpeisiin. Mikä on taitelijan vastuu ja vapaus tilanteessa, jossa valinnan vapautta ei ole?

Yrittämättä kuitenkaan lopullisesti ratkaista suuria eettisiä kysymyksiä, *Belomor/Sklovski* kääntyy yksittäisen taiteilijan valintojen pohtimiseksi. Mikä sai jäämään totalitaristiseen yhteisöön? Tai jopa, kuten Šklovskin tapauksessa kävi, palaamaan terrorin keskelle? Siukosen kirja on ensimmäinen laaja Šklovskin esittely suomen kielellä. Se ei kuitenkaan ole perinteinen akateeminen tutkimus. Se nostaa esiin monta kiinnostavaa teemaa, mutta huomaa harmistuvani aivan kuin moni esiin nostettu asia jäisi kesken. Kirjan herättämät kysymykset jäävät kuin kirjanmerkeiksi laajemmista ajatuksista. Näinhän toimii taitelija, ja Siukonen onkin

monialainen taiteilija, tutkija, muusikko ja kirjoittaja. Niin monialainen, ettei hänen tarvitse asettua vakiintuneisiin lokeroihin. Belomor-hankkeen järjestömyys ja sen absurdi traagisuus on selvästi kiehtonut Siukosta. Samaa unelmien ja todellisuuden kohtaamista hän on usein käsitellyt myös taiteessaan ja tutkimuksissaan, esimerkiksi väitöskirjassaan Siukonen paneutui toisella tavalla järjestömyyden tekniikkaan – lentokoneisiin, jotka kaikesta kauneudesta huolimatta eivät onnistu perustehtävässään, lentämisessä.

Kirja on kaunis kokonaisuus, sen paksut ja pehmeät matta-

pintaiset sivut toistavat hienosti kuvituksena olevat Rodtšenkon kuvat. Siukonen on selvästi myös tietoinen kirjansa määrittelyä pakenevasta luonteesta ja määrittellee teoksensa lopussa itse, tosin käyttäen Mihail Zoštšenkon sanoja: ”tätä kirjaa voidaan kutsua [tieteellistä työtä] neutraalimmalla nimellä, ikään kuin harmittomasti, niin ettei se ota joidenkin henkilöiden tai organisaatioiden silmiin ja korviin. Kutsukaamme tätä kirjaa vaikka kulttuurifilmiksi.”

Iina Kohonen

Kriisin juuret

Johannes Remy: *Ukrainan historia*. Helsinki: Gaudeamus, 2015. 296 s. ISBN 978-952-495-354-2.

Johannes Remyn *Ukrainan historia* on juuri niin ajankohtainen kuin miltä se kuulostaa. Teoksessa Remy käy läpi ukrainalaisten alueiden ja kansojen poliittista historiaa keskiajalta aina syksyn 2014 tapahtumiin. Tietenkään noin 300-sivuinen yleisteos ei kykene käsittelemään kovin syvällisesti tai alkuperäislähteisiin perustuen noin tuhatvuotista historiaa, vaikkakin kirjoittaja näyttää tuntevansa esimerkiksi 1800-luvun kansallisuusaatteen syntyä sekä sen aikaisen älymystön teoksia ja ajatuksia varsin hyvin. Teos etenee kronologisesti Kiovan Rusin ajoista aloittaen, mutta keskiaikaa ja 1500-lukua käsittelevä osio on hyvin lyhyt kuvaillen vain pääpiirteisesti ukrainalaisten alueiden järjestäytymistä osaksi Puola-Liettuan valtakuntaa.

Puola-Liettuan aikana muodostetulla Brestin unionilla (1596) on ollut pitkäaikainen vaikutus ukrainalaisiin. Siinä alueen ortodokskristityt jakautuivat

ortodoksisen ja Brestin unionin luoman kreikkalaiskatolisen kirkon välille. Kiista ortodoksien ja kreikkalaiskatolisten välillä on entisestään syventänyt juopaa idän ja lännen kulttuuripiirien välillä. Ukrainalaisten oma toiminta pääsee enemmän esille 1600-luvun kasakkasotia käsittelevästä luvusta alkaen, missä kirjoittaja esittelee Ukrainan historian geopolittiset perusteet: tasapainoilun ympäröivien valtojen välissä, joita 1600-luvulla olivat Puola-Liettua, Moskovan ruhtinaskunta ja Osmanivaltakunta. Remy korostaa sekä ulkopuolisen painostuksen että ukrainalaisten omien intressien roolia siinä, miten Ukrainaa ja sen kansoja on läpi historian vedetty eri suuntiin. Ukrainalaiset eivät ole kuitenkaan olleet pelkkiä historian heittopusseja, vaan alueen ihmiset ovat parhaan kykynsä ja omien tavoitteidensa mukaisesti pyrkineet vaikuttamaan maansa asemaan ja olosuhteisiin.

Kenties mielenkiintoisimpia osioita Remyn *Ukrainan historiassa* on 1800-luvulla nousevan kansallisuusaatteen – tai -aatteiden – tarkastelu. Tehtävä ei ole